

İlk Macar Gestasında “Hun” Bilgileri

Information about Huns in the *Gesta Hungarorum* (I)

Umut ÜREN¹

¹Kırklareli Üniversitesi, Tarih Bölümü, Genel Türk Tarihi Anabilim Dalı, Kırklareli, Türkiye

ORCID: U.Ü. 0000-0002-0364-1108

ÖZ

Doğu Avrupa’da literatürde yaygın bilinen hali ile “Kavimler Göçü” olarak tesmiye edilen hareketlerin sebebi olarak gösterilen Batı Hunları, bölgede çok uzun süreli bir hâkimiyet tesis etmemiş olmalarına rağmen, son derece kalıcı izler bırakarak, kendilerinden sonraki bozkır menşei topluluklara etnik ve kültürel bir zemin hazırlamışlardır. Avrupa’da yeni kimliklerin filizlenme dönemlerinde pek çok etnik grubun Hunlarla ilişkileri bağlamında bir süreç yaşadıklarını söylemek abartı olmayacaktır. Etnik süreçlere dahiliyetleri haricinde, kültürel alanda özellikle halkların millî hafızalarının inşasında başat rol oynayan destan vb. anlatılar çeşitli Hun imgeleri ile bezelenerek, farklı Hun tasvirleri batılı zihinlerde yer bulmuştur. Hunların görüldüğü hemen her yerde türetilen çeşitli efsane ve halk söylencelerinin bölgedeki tarih yazıcılığına tesiri kaçınılmaz olmuştur. Bunlar arasında yine bozkır menşei bir topluluk olarak gördüğümüz Macarların, ilk tarih yazıcılığı denemeleri olarak nitelendirebileceğimiz Gesta’lar, efsanelerle bezeli bir tarih anlatısını ortaya koyduğu gibi Macar millî hafızasının Hunlara bakış açısını da göstermektedir. Kral III. Béla’nın (1172-1196) saray kâtibi olduğu düşünülen ve eserinin başında kendisini P. dictus magister (Üstad P.) olarak tanıtan bir kimse tarafından 1200’lerden sonra kaleme alınmış olan ilk Macar Gestası, “Gesta Hungarorum”, Hun ve Macarların menşei birliğini dile getiren ilk Macar tarihidir ve kendinden sonra kaleme alınan diğer Macar Gestalarına kaynak ödevi görmektedir. Buradaki incelememizde söz konusu ilk Macar Gestasındaki Hun bilgilerini değerlendirmeye ve diğer kaynaklar ile karşılaştırmaya çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: Batı Hunları, Attila, Macarlar, Gesta Hungarorum

ABSTRACT

As is widely known in the literature on Eastern Europe, Western Huns are shown as the cause of the movements described as the Migration Period. Despite not establishing any long-term dominance in the region, they left extremely permanent traces and prepared an ethnic and cultural framework for the Steppe-originating communities that would come after them. Saying that many ethnic groups had experienced a process in the context of their relations with the Huns during the period when new identities sprouted up in Europe would not be an exaggeration. Apart from their involvement in ethnic processes, different descriptions of Huns occurred in Western minds in the field of culture, with various Hun images adorning narratives such as epics that have played a particularly active

Başvuru/Submitted: 22.05.2021 **Kabul/Accepted:** 25.05.2021

Sorumlu yazar/Corresponding author: Umut ÜREN (Dr. Öğr. Üyesi), Kırklareli Üniversitesi, Tarih Bölümü, Genel Türk Tarihi Anabilim Dalı, Kırklareli, Türkiye. E-posta: umuturen@gmail.com

Atıf/Citation: Üren, U. (2022). İlk Macar gestasında “Hun” bilgileri. Korkmaz, F. (Ed.), *9. Milletlerarası Türkoloji Kongresi Bildiriler Kitabı* içinde (s. 1133-9). <https://doi.org/10.26650/PB/AA10AA14.2023.001.075>

role in shaping peoples' national memories. The various legends and folk tales derived from almost every region where the Huns had been seen had an inevitable impact on historiography. The *Gesta Hungarorum* can qualify as one of these narratives and as the first historiographical experiences of the Hungarians, who are considered to be a community originating from the steppes; the *Gesta Hungarorum* not only reveals a historical narrative full of legends but also showcases the Hungarian national memory's point of view toward the Huns. *Gesta Hungarorum* (I) [The Deeds of the Hungarians; Part I], was written after 1200 by a person who is thought to have been the palace clerk of King Béla (1172-1196) and who introduced himself at the beginning of the work as P. dictus magister (P. Magister Scribe). It is the first Hungarian history to express the unified origin of Huns and Hungarians and serves as a source for the other *Gestas Hungarorum* (II) that was written afterward. The review in this article will try to evaluate the information about Huns in *Gesta Hungarorum* (I) and compare it with other sources.

Keywords: Western Huns, Attila, Magyars, *Gesta Hungarorum*

Giriş

Macar kralı III. Béla'nın (1172-1196) saray kâtibi olduğu düşünülen ve eserinin başında kendisini P. dictus magister (Üstad P.) olarak tanıtan bir kimse tarafından 1200'lerden sonra kaleme alınmış olan *Gesta Hungarorum* adlı Macar kroniği, Macarların ilk tarih yazıcılığı örneği olarak değerlendirilmektedir¹. C. A. Macartney, bu ilk Macar kroniği için; erken dönem Macar metinlerinin en ünlü, en belirsiz, en çileden çıkaracı ve en yanıltıcısı tanımını yapmaktadır (Rady vd., 2010, s. XVII). İlk Macar kaynaklarına yönelik değerlendirmelerde bulunan Macartney'in, Anonymus'un Gestasına yönelik bu ifadesinin birçok haklı gerekçesi bulunmaktadır. Eseri kaleme alan ve yalnızca "P. Dictus Magister" kaydıyla yetinmek zorunda olduğumuz müellifin, kimliği hakkında bir görüş birliğine varılmış değildir. Károly Szabó gibi bazı araştırmacılar el yazmasının boş bırakılmış ilk sayfasında, eserin tam başlığı ve yazarın adının yer alması gerektiğini belirterek, girişteki "P. Dictus Magister" kaydının bir kısaltma olabileceğini ifade etmişlerdir (Pauler & Szilágyi, 1900, 384-385). Bununla birlikte ismi "P" harfi ile başlayan bir saray memurunun kaleminden çıktığını düşünen araştırmacılar Paul, Peter gibi çeşitli önerilerde bulunmuşlardır. Bu tür isim önerilerinin yanlış bir temelle başladığını bildirenler, buradaki kısaltmanın oldukça basit bir kelimeyi ifade etmek için kullanıldığına inanarak, "eski belge ve yazıları okuyabilen kimseleri de ifade etmek üzere"; *Praedictus* okumasını savunmuşlardır (Pauler & Szilágyi, 1900, ss. 384-385). 1790 yılında *Gesta*'yı Macar diline aktaran János Letenyei'nin kullandığı Anonymus ifadesi ise artık süreklilik kazanmıştır. *Gesta*'nın içeriği ve yazım özelliklerine bakılarak bu müellifin, Macar tarihinde Béla ismini taşıyan 4 kraldan (1060-1270 arasında değişen saltanat dönemleri ile) III. Béla'ya hizmet ettiği görüşü daha fazla taraftar toplamıştır.

24 yapraklık (48 sayfa) tek el yazması XVII. yüzyılda Schloss Ambras kütüphanesinde kaydedilmiş, 1601-1636 yılları arasındaki bir tarihte Viyana İmparatorluk Kütüphanesine getirilmiş ve nihayetinde 1934 yılında Budapeşte'ye (Széchény Millî Kütüphanesi) nakledilmiştir (Rady vd., 2010, ss. XVIII-XIX). Ambras'tan Viyana'ya nakledilen cilt birbirinden bağımsız iki eseri muhtevasında barındırırken, bunlardan birisi Anonymus'un metninden alakasız bulunan Gáspár Pansa'ya ait *Iter ex Germaniae finibus in Galliam susceptum* adını taşımaktadır. Viyana'ya nakilden sonra bu kısım çıkartılarak, Anonymus'un tek nüshası muhafaza edilmiştir (Pauler & Szilágyi, 1900, s. 381). Orijinal metnin bir kopyası olduğu düşünülen tek nüshada yer alan yazım yanlışları, hatalar ve düzeltmeler bir hayli fazladır. Bu tür yazım yanlışları özellikle şahıs ve yer isimlerinde kendisini göstermektedir (Pauler & Szilágyi, 1900, s. 383). *Gesta*'nın 17*24 cm. boyutundaki sayfalarında 34 satır bulunmakta, bazı yerlerde bu satır sayısı 33-35 olarak değişmektedir.

Gesta, Viyana İmparatorluk Kütüphanesinde bulunduğu zaman zarfında, 1652'de Mattheus Maucher, 1666'da Peter Lambeck tarafından katologlanmış, 1692'de Daniel Nessel yayına hazırlanması teklifini getirmiş ve 1711 yılında David Czvittinger; *Specimen Hungariae Literatae* adlı ansiklopedik eserinde *Gesta*'ya değinmiştir (Rady vd., 2010, s. XVIII). Bu öncü çalışmaların ardından *Gesta*'nın ilk baskısı 1746 yılında Johann Georg von Schwandtner tarafından gerçekleştirilmiştir.

1 Gyula Pauler ve Sándor Szilágyi'nin hazırladığı eser, kendi dönemlerine kadar *Gesta Hungarorum* hakkında yapılan çalışmaların bir listesi verilmiştir. Daha sonraki yıllarda farklı dillere tercümesi yapılan *Gesta*, Gökhan Dilbaş tarafından *Macarların Gestası* adıyla Türkçeye kazandırılmıştır.

Kendisinden sonra kaleme alınacak diğer Macar tarihlerine kaynaklık teşkil eden bu eserdeki bilgilerin temkinli bir şekilde değerlendirilmesi gerektiğine yönelik haklı teklifler mevcuttur. Bu yaklaşımın en ateşli savunucularından biri olan Pál Hunfalvy (1810-1891), kronik bilgilerinin kullanışsızlığına dikkat çekerek, efsane ağırlıklı metinlerin diğer batılı kaynaklardan alıntılandığına vurgu yapmıştır (Marác, 2015, s. 22). Alman asıllı Hunfalvy, kroniklerdeki Türk bağlarını reddettiği gibi Macarca'nın Türkçe ile alakasının bulunmayıp, Fince ve Estonca ile daha güçlü irtibatına işaret etmiştir (Karatay, 2020, s. 17). Buna karşın içlerinde Ármin Vámbéry ve Károly Szabó gibi önemli araştırmacıların bulunduğu bir grup da erken Macar tarihi araştırmalarında kroniklere kulak verilmesi gerektiğini savunmuşlardır. İçerik itibarıyla özellikle Macarların ilk yöneticilerinin isimleri doğrultusunda, daha sağlıklı bilgiler sunan Gesta; Slav, Vlah veya Bulgar gibi toplulukların yöneticilerine dair diğer kaynaklar tarafından desteklenmeyen bilgileri barındırır. Bazı yer isimlerinde de benzer sıkıntılar görülmektedir, Macarların Karpat arazisine yönelişleri esnasında, 12. yüzyılda yükselecek Suzdal Knezliği gibi isimleri anması bu tür problemlerdendir (Karatay, 2020, s. 173). İlk Macar göçü esnasında Kumanlarla birlikte hareket ve Romalılarla savaş gibi konular da bu türden teyit edilemeyen kayıtlar arasındadır. Bulgar, Peçenek ve Kuman gibi Türk topluluklarının isimlerinin yer bulunduğu, Hunların ise yalnızca Attila dolayısıyla anıldığı Anonymus'un Gesta'sı, ciddi bir tenkit süzgecinden geçirilerek değerlendirilebilecek bir kaynak konumundadır.

Macarların en erken dönemlerine dair ilk yerli kaynak konumundaki bu kroniklerde birtakım efsane unsurlarına da yer verilerek, destansı bir Macar tarihinin aktarıldığını görmekteyiz. İlk Macar kralları, göçler ve menşei konusunda Batı Hunları ile sıkı bir bağ kuran ilk Gesta, Macar millî kimliğinde uzun süre tartışmalara neden olacak "Hunluk" bilgisini de ilk olarak mahirane bir şekilde işleyen anlatı konumundadır. Belki de bu yönüyle ilk Gesta, oldukça önemli bir boşluğu doldurmakta nitekim Macarların yurt tutuş hikâyesine dair diğer kaynaklardaki bilgileri karşılaştırabileceğimiz ender eserlerden biri konumundadır. Erken Macar tarihinin sınırlarını çizebilmek son derece güç iken Gesta, ayrıntı vermeden sunduğu haberlerle bazı ihtilafli konularda araştırmacılara yardım etmektedir. Gesta, Macar yöneticilerinden Álmos ve Árpád'ın adını zikreder ancak erken Macar tarihi konusunda en önemli başvuru kaynaklarından biri olan yazar imparator Konstantin Porphyrogenitus'un DAI'sinde zikredilen Levedi ismine yer vermez.² Ayrıca bu eserde Macarların eski yurtlarına dair verilen ayrıntı, Gesta'da yer bulmaz ve batıya göç sahneleri hızlı bir şekilde geçilir. Macarların batıya doğru hareketini Porphyrogenitus, doğudan gelen Peçenek baskısına bağlarken (890)³, ilk Gesta yazarı İsa'nın doğumunun 884. yılında, eski vekayinamelerdeki bilgileri değerlendirerek hadiseyi aktarır ve

2 "Türkler, vaktiyle ilk voyvodaları Lebedias'ın adından dolayı Lebedia olarak anılan yerde, Hazarya'nın yanında yaşıyorlardı, bu kimsenin rütbesi dolayısıyla ardından gelenler de bu hakka sahiptiler. ... Türkler yedi boydan müteşekkil idi ancak üzerlerinde hiçbir zaman yabancı bir prense sahip olmadılar, yalnızca aralarında bahsi geçen ilk voyvoda Lebedis gibi önderleri vardı. ... Cesaretleri ve yardımları dolayısıyla, Hazar kağanı, yiğitliği ve soyluluğu ile bilinen Türklerin ilk voyvodası Lebediasla bir çocukları olması gayesiyle soylu bir Hazar kızını evlendirdi ancak Lebedias'ın bu Hazar gelininden bir çocuğu dünyaya gelmedi..." bk. Constantine Porphyrogenitus, *De Administrando Imperio*, Greek text ed. by Gy Moravcsik, English Trans. by R. J. H. Jenkins, Washington, 1967, s. 171.

3 Constantine Porphyrogenitus, *De Administrando Imperio*, s. 173; "Birkaç yıl sonra Peçenekler, Türklerin üzerine saldırarak, prensleri Árpád'la birlikte onları sürdüler. Kaçarak, kendilerine bir yerleşim sahası arayan Türkler, büyük Moravya sakinlerini kovarak, onların topraklarına yerleştiler ve günümüze kadar bu topraklarda yaşamayı sürdürdüler." Yazar İmparator bu kaydıyla göç hadisesinin başına Árpád'ı yerleştirirken, Gesta; Álmos, karısı, beyleri ve danışmanları, Árpád ve amcası Hulec'in oğulları olan Zuard, Cadusa ile sayısız halkın bu göçü gerçekleştirdiğini belirtir.

herhangi bir şekilde Peçenek yahut başka bir baskıdan söz etmez (Rady, 2009, s. 690). Bizans'ın yazar imparatoru, Macarların kadim iki yurdundan söz ederken Gesta bu konuda da geniş bir coğrafyaya işaret eder, ancak göç esnasında Macarların doğuda 'Etyl' adlı bir nehri geçmelerini bildirerek⁴ özellikle Constantinos ve İslam müelliflerinin vermiş olduğu coğrafi bilgileri yeniden değerlendirmemize neden olur.⁵

Esas itibarıyla ilk Gesta'nın kaleme alındığı tarihten kısa süre önce yahut çağdaşı olan bir takım Bizans kaynakları ve İslam müelliflerinin eserlerinde vurgulanan Macar-Türk birlikteliği, bu kronikte Macar tarih yazarı tarafından daha destansı bir havada yeniden yorumlanmış olarak görülmektedir. Kral Béla'nın katibinin, bu eseri kaleme alırken yararlandığı kaynakları tam olarak bilemiyoruz,⁶ ancak sözkonusu kronikte dillendirdiği Hun-Macar akrabalığı halihazırda batı menşeli bazı eski kroniklerde işlenen bir konu idi. X. yüzyılda Annales Alamannici Macarlar için "Huni" ifadesini sunmaktadır (Németh, 2014, s. 254). XI. yüzyıl kronik yazarı Lambert'in (Hersfeld), *Monumenta Germaniae Historica* adıyla bir araya getirilen kayıtlarında, Attila'nın kılıcına sahip olan Macar kralı Solomon'un annesinin, 1063 yılında, bu mirası Bavyera dükü Otto'ya verdiği bilgisi mevcuttur (Klaniczay, 2011, s. 189). Godfrey'in (Viterbo), 1183 yılında tamamladığı eserinde de yine Hun-Macar özdeşliği bir kez daha pekiştiriliyordu (Klaniczay, 2011, s. 190).

Avrupa'da Hun çağı sonrası yeni kimliklerin filizlenmesi döneminde pek çok Germen topluluğu özellikle edebiyatlarında eski anlatıları muhafaza ederek birtakım destanların türemesine vesile olmuşlardır. Böylelikle pek çok millî destan temasına Hunlar yahut Attila gibi güçlü Hun hakanları olumlu-olumsuz tasvirlerle dahil edilmişlerdir. Halk hafızasında canlı tutulan bu türden anlatılar kimi zaman tarih kaynaklarında da olduğu gibi yer bulabilmiştir. Macar edebiyatında kadim bir millî eposa, kıvrıntılar haricinde, bir bütün olarak rastlanmasa da halk söylencelerinde yaşadığı düşünülen anlatılar ilk Gesta'da bir şekilde yeniden inşa edilmiştir. Buna bağlı olarak da yaptığı işin önemine ve kullandığı bilgilerin güvenilirliğine vurgu yapmak isteyen ilk Gesta yazarı, eserinin başında; "okuyucuların ne olduğunu tam olarak bilmeleri için size doğru ve açık bir şekilde yazmanın en iyisi olduğunu düşündüm. Macarların böylesine asil halkı için, köylülerin sahte hikâyelerinden ve âşıkların saçma şarkılarından, kahramanlıklarının ve eylemlerinin duyulması tamamen değersiz ve uygunsuz olurdu" kaydını düşmeyi uygun bulmuştur.

X. yüzyıl başlarından itibaren Macarlar, Hristiyanlık inancını benimsemişlerse de bozkırın hatıraları uzun yıllar zihinlerinden silinmemiş ve ilk tarih anlatılarına pek çok efsanevî ve mitolojik unsur da dahil edilmiştir. Macar kralı Géza (970-997), Katoliklerle kurulan sıkı temaslar neticesinde, halkının Hristiyanlaşmasına karşı durmayıp kendisi de vaftiz olmuş ancak bizâtihi eski adetleri terk etmemişti (Karatay, 2020, s. 17). Sonraki yıllarda da Macar kralı I. Andre'nin (1046-1060) edictumunda İskit memleketindeki geleneksel adetlerini terk etmeyen, İsa'nın gerçek emirlerine uymayan ve Kral Istvan'ın kutsal emirlerini yerine getirmeyen her Macarın

4 "Günlerce تنها yerlerden geçerek, kadim bilgileriyle tulumlar vasıtasıyla Etyl nehrini aştılar ve bir şehre yahut yurda çıkan herhangi bir yola rastlamadılar." bk. Rady Martyn, *The Gesta Hungarorum of Anonymus...*, s. 690.

5 DAI ve Gesta'daki Etyl-Etelköz ifadelerinin değerlendirmesi için bk. Karatay Osman, *Macarlar*, s. 153-156.

6 Gesta'nın müellifinin metin içerisinde gönderme yaptığı sınırlı sayıda kaynaktan biri Prümlü Regino'nun kroniğidir. Eserin giriş kısmında ismi zikredilen Dares Phrygius'u da (de excidio Trojae historia) buraya eklemeliyiz.

can ve mallarını kaybedeceklerine yönelik tedbirleri, Macarlar arasındaki durumu gözler önüne sermektedir (Miklos, 1972, s. 17). Buradan da anlaşıldığı üzere Macarlar, Hristiyanlığı benimsemiş olmalarına rağmen bozkırlı geleneklerini bir çırpıda terk etmemişlerdir. Macarların yurt tutuş hadisesi evvelinde Attila üzerinden Hunlarla olan bağlantısı yalnızca tarih kaynaklarında değil, Orta çağ edebiyatının önemli bir türü olarak sivrilen baladlarda da kendisini göstermiştir. Böylelikle Árpád soyunun yeni yurda yerleşmeleri; eski atanın toprağına sahip çıkma, Attila'nın mirasını devralma şeklinde işlenerek hukukî bir zemine oturtulmuştur. Anonymus eserinde 23 yerde Attila'nın ismini zikretmektedir. Buna karşın Hunların diğer hükümdarlarına yahut Attila'nın kardeşi (Bleda) ve oğullarına dair herhangi bir bilgi barındırmaktadır.

Gesta Hungarorum'a göre Attila ile Macarların ilk hükümdarı Álmos'un babası olan Ügyek⁷, İskitya'nın ilk kralı Yafes'in oğlu Magog'un soyundan gelmektedirler. Eserin ilk başlığında mümbit bir İskitya tarifini sunan müellif, İskitya'nın ilk kralı Magog'dan sonra bölge sakinlerinin *Moger* olarak anıldıklarını da ekler (Rady, 2009, s. 686).⁸ Gesta, Magog ve haleflerinin yurdu olarak *Dentumoger* adını belirterek, İskitya topraklarını gösterdiği gibi bu topraklarda yaşayan insanların hiçbir imparatorluğun boyunduruğı altına girmediklerini bildirir. Dentumoger ismi Simon'un Gesta'sında Dentia ve Moger olarak iki İskit bölgesi olarak geçmektedir. *Hetumoger* adını ise İskitya'dan ayrılmaya karar veren 7 lideri tarif etmek için kullanmıştır. İskitlerin Darius, Cyrus gibi Perslerle savaşlarına dair bilgi veren Gesta yazarı giriş kısmında Attila'yı ansa da Hunların herhangi bir savaşına da değinmemektedir. Yalnızca İskitya topraklarını anlattığı ilk başlıkta Attila'nın büyük bir güçle Panonia topraklarına indiğı ve Romalıları püskürterek Tuna nehri kıyısında eski yıkıntılar üzerine inşa ettirdiğı, Macarlar arasında Budavár (Germenlerin Etzelburg adıyla bildiğı)⁹ olarak bilinen kentin hikâyesini sunmaktadır (Rady, 2009, ss. 686-687).

Anonymus, Macar adının ortaya çıkışına dair *Hungvár* ismi üzerinde durmuştur. Panonia bölgesinde bir kale olarak gösterilen Ung/ Hungu, Macarların Slavları boyunduruk altına aldıktan sonra oyalandıkları bir kaledir. Bu hadise dolayısıyla Gesta, Álmos'un Hungvár hükümdarı (Hung Kalesi) ve tebasınının Hungvârlar olarak anıldığını bildirmektedir (Rady, 2009, s. 688).

Gesta'daki özel isimler konusunda Álmos'un adı için de bir efsaneye başvurulduğunu görürüz;

İsa'nın doğumununun 819. yılında, söylediğimiz gibi, Kral Magog'un ailesinden olan Ügyek, uzun zamandan sonra İskitya'nın seçkin hükümdarı oldu, Dentumoger'de hükümdar Önedbelia'nın kızı Emese ile evlendi ve Álmos adında bir oğlu oldu. Ancak

7 Árpád'ın dedesi olarak gösterilen Ügyek, ilk Gesta metninde Ugek veya Vgek biçimleri ile geçmektedir, Németh bu ismin eski bir Macar adı olduğunu beyan ederken, Györffy ismin eski Türkçe'deki öge (bilge) kelimesiyle alakalı olduğunu düşünmektedir. (Gyula, çev. H. Şevket Çağatay Çapraz, 2019, s. 240).

8 Macar boy isimlerini aktaran Konstantin Porphyrogenitus'da da Megeri adı yer almaktadır. Bkz. Constantine Porphyrogenitus, *De Administrando Imperio*, s. 175.

9 Buda Tepesinde gösterilen Budavar kalesi Moğol akınları sonrası (1240) inşa edilmiş ve Gesta'nın müellifi burada Etzelburg adındaki -burg (kale) dolayısıyla Buda Kalesi adlandırmasını uygun görmüştür. Yazar burada Óbuda'daki eski Roma kalıntıları üzerine inşa edilmiş bir yapıdan söz ediyor olabilir. Ayrıca Buda Kalesi öncesinde Macarların eski kraliyet merkezleri olarak ifade edilen Ósbuda yer adı bu tartışmalara dahil edilir. Bkz. Laszlovszky József-James Plumtree, "A castle once stood, now a heap of stones... the Site and Remains of Óbuda in Medieval Chronicles, National Epics, and Modern Fringe Theories", *Medieval Buda in Context*, ed. Balázs Nagy, Martyn Rady, Katalin Szende, András Vadas, Leiden: Brill, 2016, ss. 92-114.

bu isim ona bir mucizeden dolayı verildi, annesi hamileyken Turul şeklini almış ilahî bir varlığın üzerine uçarak onu gebe bıraktığını görmüş ve rahminden bir kaynak doğarak, soylu kralların türeyeceği ancak bunların sahip oldukları topraklarda çoğalamayacakları bildirilmişti. Bu nedenle Macar dilinde rüyaya almu denir ve doğumu bir rüya kehanetiyle bilindiğinden ona Álmos denilmiştir (Rady, 2009, s. 688).

Burada kısaca değinilen efsane Álmos'un adının (Macarca álom: rüya) kökenine dair bir bilgi sunsa da bozkırlı pek çok topluluğun önemli bir ongun olarak kullandığı kuş figürü ile kültürel ortaklığı hatırlatmaktadır.(Öz, 2017, s.1578) Macarların özellikle kelime varlığında bağlı görüldükleri Bulgar hanlarının da doğan kuşunu kullandıkları bilinmektedir. Macarlar arasında yerleşen turul kuşu efsanesi daha sonraki kroniklerde karşılaşacağımız Attila portle- rinde de yer bulmuştur. Latince kaleme alınmış olan 1488 tarihli János Thuróczy'nin *Chronica Hungarorum*'u, Hun-Macar akrabalığına sıklıkla atıfta bulunan Macar kroniklerinden biridir, burada yer bulan görsellerdeki Attila figürü, turul kuşuyla birlikte tasvir edilmiştir.

János Thuróczy Chronica Hungarorum, Augsburg, 1488

Álmos'un, Karadeniz'in kuzeyinde Slavlarla giriştiği mücadeleleri aktaran Gesta, Doğu Slav halklarından Ruten duklerinin, Macar beyinin vaktiyle haraç ödedikleri Attila'nın soyundan olduklarını öğrenince ondan çok korktuklarını belirtir.¹⁰ Gesta'daki, Macarların bir mukavemet görmeksizin Kiev'i geçme sahnelerine ilişkin bilgiyi kısmen Rus yıllıklarında da bulabiliriz.¹¹

Halych topraklarından ayrılışın ardından Álmos'a, batıda; Havas [Houos] ormanının ötesindeki, Panonia topraklarına inmesi gerektiği telkin edilmiş ve bu verimli arazilerin Attila'nın eski yurdu olduğu eklenmiştir (Rady, 2009, s. 692). Gesta yazarı Tuna ve Tizsa nehirlerinin suladığı verimli Panonia ovalarının Attila'nın ölümünün ardından Romalılar tarafından

10 "Rusların topraklarına ulaştıklarında, herhangi bir direnişler karşılaşmaksızın Kiev şehrine ulaştılar, Kiev'i geçerek Dinyeper nehrini aştılar ve Ruten krallığını fethetmeye çalıştılar. Bu durumu öğrenen Rutenlerin yöneticileri büyük korkuya kapıldılar zira Ügyek'in oğlu Álmos, atalarının her yıl haraç ödedikleri Kral Attila'nın soyundan geliyordu." (Bkz. Rady Martyn, *The Gesta Hungarorum of Anonymus*...s. 691).

11 "Bu Avarlardan sonra Peçenekler, onlardan sonra ise Kara Macarlar gelerek Oleg zamanında Kiyev'in önünden geçtiler." Bkz. Uydu Yücel, 2020, s. 135).

kullanıldığını da bu satırlara eklemiştir. Tıpkı Rutenler'in boyun eğişini anlattığı gibi Pannonia bölgesindeki halkların da Álmos'un, Attila'nın soyundan geldiğini öğrenmeleri ile ona itaat ettiklerini anlatılır. Gesta, bu itaat sahneleri; "... memleketin sakinlerini öylesine bir korku sardı ki, dükün ve önde gelen reislerinin önünde, adeta efendilerinin hizmetkarları gibi sinerek, onlara topraklarının bereketini övdüler" (Rady, 2009, s. 695) sözleriyle sunmaktadır.

Árpád'ın Macarların başına geçmesinin ardından da Gesta yazarı, birçok sahnede Attila ve Hunlara bağlılık vurgusunu tekrarlamaktadır. Bihar kalesine, Dük Menumorout'a elçiler gönderen, Árpád'ın, atası Kral Attila'nın hakkı olan Szamos'tan Nyr sınırlarına ve yukarıda Meszes kapılarına kadar olan toprakların kendisine verilmesini istediği anlatılır.¹² Devamında Attila, Macar kroniklerinde daha sonra da rastlayacağımız şekilde; 'Tanrı'nın kırbağı' olarak anılır (Rady, 2009, s. 701).

Sonraki Gestalarda daha tafsilatlı bir şekilde işlenecek Sekel ve Hun akrabalığı konusuna Anonymus da kısaca değinmiştir. Árpád'ın Pannonia'daki fetihlerini aktaran müellif, Usubuu ve Velec komutanlığında Bihar kalesi hâkimi Menumorout'a karşı gönderdiği ordulardan bahsederken, Kórógy [Couroug] nehrinin yanında kamp kurduklarında Sekellerle irtibata geçtiklerini aktarır. Anonymus'a göre burada sözü edilen Sekeller (Sjcli/Sycli) bir dönem Attila'nın halkı idi ve Menumorout'a karşı Árpád'ın birliklerine yardım etmeyi kabul etmişlerdir (Rady, 2009, s. 720). József Thúry, Sekel (székely) adının kökenine dair Şeyh Süleyman Efendi'nin sözlüğüne dayanarak *sikil* adına başvurmuş ve ismin soylu kişi, asil aileye mensup; bey, asil anlamına geldiğini bildirmiştir (Eren, 2018, ss. 215-216). Sekel adının kökenine dair diğer teklifte ise Hun sığınmacıların (Frank mağlubiyeti sonrası Avarlar) durumlarına uygun olarak, Türk dilindeki sikil ya da säkil, Macarca 'kaçak, firari' adını aldıkları ve ismin Macarcada daha sonra székely biçimine kavuştuğu iddia edilmiştir (Eren, 2009, s. 219). Rásonyi bu konuda eski Kıpçak dilindeki sekül, sekil kelimeleri üzerinde durarak, Sekel adının beyaz lekeli at anlamına geldiğini ifade etmiş ve bu durumu Sekeller arasında beyaz benekli bir attan geldiklerine yönelik eski inançlarını hatırlatarak pekiştirmiştir. Aynı zamanda diğer önerileri de gözden geçiren Rásonyi, kelimenin oldukça eski ve aslî bir Türkçe sözcük olduğunun altını çizerek, Oğuz, Kıpçak ve Bulgar ağızlarında da var olduğunu öne sürmüştür (Rásonyi, 2017, ss. 373-373). Németh, isim tartışmalarının ötesinde Sekellerin bir Türk boyu olduğunu ifade ederek, Hun geleneklerini taşıdıklarını ifade etmiştir (Németh, 2014, s. 258).

Gesta'daki Hun bahislerine dair yukarıda sunduğumuz sınırlı bilgiler, Avrupa Hun tarihi yazımında çok büyük bir malzeme barındırmıyor gibi görülebilir ancak Macarlar arasındaki Hun düşüncesinin ilk görüntüsünü sunması bakımından hayli kıymetlidir. İfade ettiğimiz üzere daha sonraki Gestalara da kaynaklık teşkil edecek bu eser, Macar millî kimliği tartışmalarında Macar tarihçi ve edebiyatçıları tarafından sıklıkla kullanılmıştır. Kendisinden önceki diğer batı menşeli kaynaklarda resmedilen barbar doğulu (İskit, Hun) algısının oldukça ötesinde, Macarların Hristiyanlık günlerinde dahi, erken devirlerden (pagan) soylu ve şaşalı bir şekilde söz edilişi dikkat çekmektedir.

12 "Birkaç gün geçirdikten sonra, Dük Árpád, danışmanlarının tavsiyesine uyarak, Bihar kalesine, Dük Menumorout'a elçiler gönderdi ve ondan, atası Kral Attila'nın kendisine Szamos [Zomus] nehrinden Nyr sınırına, Meszes Kapısı'na kadar olan toprakların teslim edilmesini istedi ve tıpkı daha önce Titel dükü Salan'a gönderdiği gibi hediyeler yolladı." (Bkz. Rady Martyn, *The Gesta Hungarorum of Anonymus...*, s. 700).

Kaynakça / References

- Constantine Porphyrogenitus, (1967). *De administrando imperio*. (Ed. by Moravcsik, English Trans. by R. J. H. Jenkins), Washington.
- Eren, H. (2018). Székely [Sekel] adının izahı üzerine. *Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, (A. Öz, Çev.), Cilt:3, Sayı:1, Haziran.
- Karatay, O. (2020). *Macarlar: Kökler ve Türkler*. İstanbul: Ötügen Neşriyat.
- Klaniczay, G. (2011). The myth of Scythian origin and the cult of Attila in the nineteenth century. *Multiple Antiquities - Multiple Modernities: Ancient Histories in Nineteenth Century European Cultures*, (G. Klaniczay, M. Werner, O. Gecser, Ed.), Frankfurt & New York: Campus Verlag.
- Laszlovszky J. & Plumtree J. (2016). ‘A castle once stood, now a heap of stones...’ the site and remains of Óbuda in medieval chronicles, national epics, and modern fringe theories, *Medieval Buda in Context*, (N. Balázs, M. Rady, K. Szende, A. Vadas, Ed.), Leiden: Brill, ss. 92-114.
- Marác, L. (2015). The Huns in Western consciousness: images, stereotypes and civilization. *Vestnik Tomskogo Gosudarstvennogo Universiteta, Kulturologiya i Iskusstvovedeniye*, No:1/17, pp.16-33.
- Miklos, K. (1972). “Yurd tutma” hakkında. *Türkiyat Mecmuası*, (M. Tayyib Gökbilgin, Çev.), Cilt:17, ss. 13-20.
- Németh, G. (2014). Hunlar ve Macarlar. *Attila ve Hunlar*, (T. Demirkan, Çev.), Konya: Kömen Yayınları.
- Németh, G. (2019). *Yurt Tutan Macarlığın Oluşumu*. A Honfoglaló Magyarság Kialakulása, (H. Ş. Ç. Çapraz, Çev.), İstanbul: Paradigma Akademi.
- Öz, A. (2017). Orta Çağ Macar Kroniklerinde Hun-Macar Akrabalığı. *DTCF Dergisi*, 57/2, ss. 1474-1484.
- Pauler, G. & Szilágyi, S. (1900). *A Magyar Honfoglalás Kútfői: a Honfoglalás Ezredéves Emlékére*. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest.
- Rady, M. & Veszprémy, L. & Bak, J. M. (2010). *Anonymus and Master Roger: The Deeds of the Hungarians. Epistle to the Sorrowful Lament upon the Destruction of the Kingdom of Hungary by the Tatars*. Central European University Press.
- Rady, M. (2009). The Gesta Hungarorum of Anonymus, the Anonymus Notary of King Béla: a Translation. *The Slavonic and East European Review*, Vol.87, No. 4, pp. 681-721.
- Rásonyi, L. (2017). *Doğu Avrupa’da Türklük*. (Y. Gedikli, Çev.), İstanbul: Selenge Yayınları.
- Yücel, M. U. (2020). *İlk Rus Yıllıklarında Türkler*. İstanbul: Doğu Kütüphanesi

